

Panorama de la terminologia catalana : aportacions a la terminologia general

M. Teresa Cabré
Institut Universitari de Lingüística Aplicada
Universitat Pompeu Fabra (Barcelona)
Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans

1. Presentació

L'ocasió que ens han brindat els organitzadors de la Jornada REALITER de dedicar una sessió d'aquesta Jornada a la terminologia catalana ens ha permès de planificar la nostra actuació con un tot articulat i poder mostrar així l'activitat terminològica catalana en el seu conjunt. Així, en aquesta primera presentació, farem un panorama descriptiu sobre com comença, s'organitza i es desenvolupa la terminologia aplicada a la llengua catalana així com una valoració de conjunt. Seguirà una comunicació sobre la terminologia a les Universitats i les empreses, i clourà la sessió una tercera comunicació sobre la terminologia en el marc de l'Administració.

Els propòsits específics d'aquesta intervenció són tres:

En primer lloc ens proposem mostrar l'activitat terminològica catalana en el seu conjunt i en tots els seus vessants; en segon lloc, valorar el deute de la terminologia catalana amb la terminologia quebequesa, y finalment, presentar les aportacions que, en la nostra opinió, ha fet la terminologia catalana al conjunt de la terminologia.

2. Idees prèvies i bases de la presentació

Considerem que és pertinent en aquesta ocasió d'exposar les idees a partir de les quals hem concebut aquesta presentació. Concretament són cinc:

La primera és la constatació que la terminologia catalana en el seu conjunt és una gran desconeguda a l'exterior del seu territori perquè és la primera vegada que se'n fa una presentació a l'exterior de l'àmbit catalanoparlant que es proposi incloure els diversos organismes i unitats de treball.

La segona és que l'activitat terminològica catalana que es coneix a l'exterior és molt parcial. El que a l'exterior de l'àmbit català es coneix de la terminologia catalana està lligat al centre oficial, a una Universitat o a grups i persones precises. Es coneixen les activitats de grups concrets, com el grup IULATERM de l'Institut Universitari de Lingüística Aplicada de la Universitat Pompeu Fabra, i el treball institucional del TERMCAT, però no es coneixen les activitats terminològiques dels diversos sectors, que són moltes, ni mai tampoc n'ha fet a l'exterior una presentació i valoració de conjunt.

La tercera idea és que la feina que s'ha fet en l'àmbit catalanoparlant és molta i molt sistemàtica, i sobretot és coherent per la seva orientació al treball terminològic lligat a la promoció de la llengua catalana.

La quarta idea és que, tot i que inicialment la terminologia catalana es va inspirar en la doctrina vienesa i en la pràctica quebequesa, a poc a poc ha anat dibuixant el seu propi model i la seva fonamentació. Es pot parlar doncs d'un moviment terminològic diferent, específic d'aquest context.

I la cinquena és que la terminologia catalana ha fet aportacions específiques a la terminologia en general.

3. La terminologia al servei de la promoció d'una llengua

El desenvolupament de la terminologia es podria concebre com una sèrie encadenada d'escenaris, no necessàriament consecutius sinó encavallats entre si, en cada un dels quals podem identificar un conjunt de característiques que els identifiquen.

Pel que fa a les finalitats d'aquesta comunicació només n'esmentarem dos: l'escenari inicial de la normalització internacional i l'escenari de la terminologia al servei de les llengües minoritzades.

El naixement de la terminologia en un espai geogràfic, històric, social i pragmàtic concret va condicionar evidentment la seva concepció. Fruit de les propostes del cercle de Viena impera a l'Europa central de començaments del segle XX la idea que el llenguatge "ordinari" no podia servir per expressar, i encara menys comunicar, el pensament científic. El desig d'adoptar per a la ciència i la tècnica una llengua universal, com per exemple l'esperanto, es va revelar impossible. El llenguatge matemàtic no servia tampoc per expressar la conceptualització de matèries no exactes, i encara menys la tècnica. El recurs a les nomenclatures científiques que les ciències naturals, la química i la medicina havien utilitzat per garantir que tota la comunitat internacional es referia al mateix quan els científics es comunicaven, no era un recurs adequat per a la tècnica emergent que s'anava desenvolupant a ritme accelerat. L'heterogeneïtat de grups professionals preocupats pels avenços tècnics ho impedia. Díficilment es podia imposar una nomenclatura aliena a les llengües, que, a més, hauria resultat inadequada per a la comunicació en els sectors productius i financers. Calia pensar doncs en una altra solució que també garantís la univocitat de la comunicació experta. La sortida va ser, així, la terminologia normalitzada, fixada per consens entre experts en fòrums de caràcter internacional i plurilingüe: un nom per a cada concepte en cada llengua. Normes internacionals sobre la terminologia redactades al si del Comitè Tècnic 37 d'ISO es proposaven regular l'activitat terminològica.

Òbviament la terminologia normalitzada era possible en àmbits de certes característiques i bastant unificats, però bastant difícil en àmbits heterogenis i particularment lligats a territoris, concepcions del món o cultures.

La irrupció en el panorama terminològic d'un escenari diferent amb l'activitat desplegada al Quebec en el context de la normalització (*aménagement*) del francès va trencar la uniformitat de la terminologia practicada fins aleshores com una activitat sistemàtica lligada a la comunicació especialitzada entre experts. Una nova pràctica de base sociolingüística s'imposa com la més adequada en aquest nou escenari. La normalització de la terminologia no pren com a referent fonamental la uniformització internacional sinó la viabilitat d'implantació de les propostes terminològiques. Les normes internacionals no tenien en aquest context el valor que els havien donat en l'escenari anterior.

En l'evolució de la terminologia quebequesa es poden distingir *grasso modo* dos períodes si tenim en compte el model que segueix. En un primer període es produeix una conjunció, que més tard es mostrarà com a contradicció, entre una pràctica terminològica de base social i la defensa d'uns fonaments de la terminologia asocials i atemporals. Els quebequesos, amb molt tímides excepcions (Rondeau 1985) adopten els principis de la terminologia vienesa, en la meua opinió de manera inconscient. Pràctica i teoria doncs entren en conflicte, però cohabituen durant molt de temps. L'aparició de les idees socioterminològiques, desenvolupades més precisament a la Universitat de Rouen, posa fi en aquesta contradicció. La socioterminologia intenta recuperar les bases socials dels termes, inspirant-se en la sociolingüística i en l'anàlisi ideològica del discurs.

Uns anys més tard, durant la segona meitat de la dècada dels noranta, el desenvolupament d'una proposta variacionista lligada a la terminologia i inspirada en Labov aprofundeix més encara en els aspectes sociodiscursius de la terminologia i dóna lloc a una sèrie de treballs (fonamentalment els de Pierre Auger i Louis-Jean Rousseau) el punt focal dels quals és mostrar que la terminologia, com les llengües, presenten variació interna determinada per factors lligats als individus (espai, temps, grup social i professional) i a les situacions (els anomenats registres funcionals).

La terminologia catalana s'inspira en la pràctica quebequesa dels vuitanta, quan el variacionisme encara no havia entrat en la concepció de la terminologia, quan encara

els principis de Wüster cohabitaven amb la pràctica de base social. Encara ara trobem en la terminologia institucional rastres d'aquesta cohabitació.

4. El context de la terminologia catalana: aspectes geogràfics, socials, lingüístics i demogràfics

Iniciarem aquest apartat amb unes poques dades molt bàsiques sobre la llengua catalana, adreçades sobretot a aquells que no tenen informació prèvia a fi que puguin després contextualitzar millor l'activitat que exposarem i valorar la seva més de set milions de parlants.

La llengua

La llengua catalana és una llengua romànica parlada per més de set milions de parlants, documentada des del segle VIII. El territori catalanoparlant, que ocupa una superfície de 68.000 Km², es distribueix en diverses comunitats administratives i en diferents països: el Principat de Catalunya, la Comunitat valenciana, les Illes Balears, Andorra, La zona del Rosselló i Conflent a França, els territoris de la Franja a l'Aragó, i la ciutat de l'Alguer a Sardenya.

El context de la terminologia catalana: les lleis

Les lleis que condicionen la llengua catalana són de dos àmbits: d'àmbit espanyol, la Constitució espanyola 1978; d'àmbit autonòmic, els Estatus d'Autonomia de les diferents comunitats catalanoparlants (l'Estatut d'autonomia de Catalunya de 1979 i 2006; l'Estatut d'autonomia de la Comunitat valenciana de 1982 i 2006 i l'Estatut d'autonomia de les Illes Balears de 1983 i 2007) i les respectives lleis de normalització lingüística (la Llei de Normalització Lingüística de Catalunya de 1983, Nova Llei de Normalització Lingüística de Catalunya de 1998 la Llei d'ús i ensenyament del valencià de 1983, la Llei de Normalització Lingüística de les Illes Balears de 1986. El 1993 el Principat d'Andorra adopta el català com a llengua oficial.

El context de la terminologia catalana: les institucions

Les institucions més importants que concerneixen la llengua són de dos grans tipus:

D'una banda tenim les institucions acadèmiques: L' Institut d'Estudis Catalans, creat el 1907, exerceix les seves funcions d'Acadèmia de la llengua a través de la seva Secció Filològica creada el 1911¹.

D'altra banda tenim les institucions polítiques: la Direcció general de Política lingüística de la Generalitat de Catalunya creada el 1980, la Direcció General d'Ordenació, Innovació Educativa i Política Lingüística de la Comunitat valenciana i la Direcció General de Política Lingüística del govern de les Illes Balears.

5. El model de la terminologia catalana

Els precedents

L' Institut d'Estudis Catalans desplega des de la seva fundació un model organitzatiu basat en seccions. Les tres primeres que va crear foren: la Secció Històrico-arqueològica, la Secció Filològica i la Secció de Ciències. Actualment l'IEC consta de cinc seccions: la Secció Filològica, la Secció de Ciències Biològiques, la Secció de Ciències i Tecnologia, la Secció Històrico-arqueològica i la Secció de Filosofia i Ciències Socials.

És a l'IEC que es produeixen conscientment els primers treballs terminològics de l'època contemporània amb l'objectiu de contribuir a l'actualització de la terminologia catalana i adaptar els termes a les característiques genuïnes de la llengua sense oblidar la seva viabilitat. El Full lexicogràfic (1978-1982) el redacten especialistes de les diferents seccions de l'IEC interessats per la llengua catalana i el seu ús en els àmbits especialitzats.

La institucionalització

-
1. L'any 1998 es crea per llei l'Acadèmia valenciana de la llengua, que intenta actuar, solapant-se amb l'IEC, com l'autoritat normativa per al català (denominat valencià) a la Comunitat valenciana.

Tot i que la Llei de normalització lingüística s'aprova el 1983, no és fins al 1985 que el govern de la Generalitat de Catalunya juntament amb l' Institut d'Estudis Catalans que creen el Centre de Terminologia catalana TERMCAT com a figura sense personalitat jurídica. El TERMCAT a partir del 1994 esdevé un centre consorciat per la Generalitat de Catalunya, d'Institut d'Estudis Catalans i el Consorci per a la normalització lingüística.

El Centre s'organitza a través d'un Consell de direcció, el centre pròpiament dit i el Consell Supervisor, presidit per un membre de la Secció Filològica, que s'ocupa de la normalització terminològica.

Desplegament de la Llei de normalització lingüística

La Llei de normalització lingüística preveu que la normalització avanci a través d'entitats que, en el si dels organismes complexos, s'ocupin de gestionar els treballs sobre la llengua i la terminologia. Des dels anys noranta es desplega a Catalunya, el País valencià i les Illes una xarxa de Serveis Lingüístics associats a l'Administració pública, a les Universitats, a organitzacions i a empreses.

Cal destacar, pel paper rellevant que tenen en la producció terminològica i la dinamització en l'ús especialitzats els Serveis lingüístics de totes les Universitats (en total 13: UA, UAB, UB, UdG, UdL, UIB, UJI, UPF, URV, UV, UOC, URL, UIC) agrupats en l' Institut Joan Lluís Vives.²

6. L'activitat terminològica en llengua catalana

L'organització del treball terminològic en llengua catalana ha seguit les pautes de qualsevol activitat terminològica desenvolupada en contextos de planificació lingüística. La terminologia en aquests contextos concerneix tant les activitats

² Podeu consultar la informació terminològica a través del multicercador terminològic: <http://www.ub.edu/sl/ca/alt/recursos/multicercadors/mt.htm>.

relatives al corpus (elaboració de terminologia) com a les que afecten l'estatus (difusió i implantació dels termes en l'ús).

Les activitats terminològiques catalanes, sota el paraigua d'una planificació general, s'organitzen en tasques diverses, algunes de les quals són exclusives d'un organisme, d'altres distribuïdes entre diferents organismes:

- L'establiment d'un pla general de terminologia i diversos plans sectorials en el marc d'una pla de normalització de la llengua el fixa el govern a partir d'unes coordenades determinades i d'uns objectius a aconseguir.
- L'elaboració de terminologia i la seva edició en forma de glossaris i bancs de dades es distribueix entre els diferents organismes de treball que requereixen terminologia en els diferents dominis temàtics, el TERMCAT i els Serveis lingüístics de les Universitats, organitzacions i empreses.
- La normalització de la terminologia és responsabilitat exclusiva del Consell Supervisor del TERMCAT.
- La difusió i propagació de la terminologia elaborada en els diferents sectors d'activitat és competència de cadascun dels organismes que elaboren terminologia, i especialment del TERMCAT que gestiona la base de dades terminològica de referència general en llengua catalana.
- La implantació de la terminologia en l'ús real és objecte d'atenció del govern, a través del Servei de normalització de la Direcció General de Política Lingüística o de les unitats de dinamització dels Serveis Lingüístics.

Cal que esmentem per la seva importància la labor de l'Associació de terminologia catalana (SCATERM), secció filial de l' Institut d'Estudis Catalans (<http://scaterm.iec.cat>), que publica regularment un Butlletí i acull la revista *Terminàlia*.

L'activitat terminològica en llengua catalana: més enllà de la producció i la normalització

L'activitat terminològica que es duu a terme en l'àmbit catalanoparlant no seria completa si no féssim esment de dos sectors importants:

El primer: la formació en terminologia, impartida en forma de cursos de terminologia en els estudis de traducció de totes les Universitats catalanes, de cursos de terminologia en la formació de documentalistes i de cursos de redacció tècnico-científica en diferents especialitats. Cal fer esment especial pel seu caràcter innovador i pioner del Màster de terminologia en línia que ofereix l'Institut Universitari de Lingüística Aplicada de la Universitat Pompeu Fabra des de 1997 (<http://www.iula.upf.edu/iulonlca.htm> o <http://www.iula.upf.edu/iulonluk.htm>), que comprèn un curs de fonaments, un curs de perfeccionament, diferents tallers pràctics i la tutorització en l'elaboració d'una Memòria final.

El segon: la recerca, que comprèn d'una banda la recerca aplicada, i de l'altra la recerca teòrica i metodològica.

En recerca aplicada s'ha treballat amb intensitat en la producció de recursos en suport digital i en el disseny i desenvolupament d'eines per a la terminologia (sistemes de gestió terminològica, extractors de terminologia, cercadors intel·ligents, etc. En són bona mostra GESTERM, TERMINUS, ESTEN, TERMINUS EXTRACTOR, YATE, BUSCANEO, NEOEXTRAC, BACUS, MULTICERCADOR, CERCAMOTS, etc., i com a sistema més complet TERMINUS, plataforma integral de gestió de corpus textuais i terminologia que permet emmagatzemar i exportar les dades en diversos formats.

En recerca teòrica i metodològica, la terminologia catalana ha aportat a la terminologia general una metodologia de base sociolingüística adequada als contextos de planificació lingüística, la formulació d'una teoria integrada: la Teoria comunicativa de la terminologia (TCT) que contempla un abordatge múltiple a la terminologia i desenvolupa l'aproximació de base lingüística i una metodologia de treball que per damunt de tot defensa el principi d'adequació.

7. Com a conclusió: les aportacions específiques de la terminologia catalana

Si intentéssim, per finalitzar aquesta exposició, sintetitzar en forma de punts les aportacions que, en la nostra opinió, ha fet la terminologia catalana al panorama general de la terminologia destacaríem els següents:

- El desenvolupament d'un model organitzatiu de la terminologia institucional en forma d'ens consorciat autònom
- La participació de l'organisme acadèmic en les decisions sobre els termes
- La concentració de l'elaboració de la terminologia de les institucions a través del TERMCAT
- La implicació dels principals agents implicats en l'ús dels termes en les decisions terminològiques
- El paper actiu dels especialistes en la producció de terminologia, fonamentalment a través de les seccions de l'IEC. Els recursos elaborats són disponibles en xarxa (<http://www.iec.cat/>).
- L'acoblament de la pràctica terminològica a una teoria adequada al context català.
- La formulació d'una teoria de base sociolingüística i sòcio-cognitiva
- La producció d'eines específiques per al treball terminològic.

I, per damunt de tot el dinamisme, la productivitat, la sistematicitat i la confluència en els mateixos principis de tota la terminologia catalana.